

D'ELEMENTS HISTÒRICS PER AL RESTABLIMENT DEL LLENGUATGE ADMINISTRATIU CATALÀ

per Emili CASANOVA

Professor del Departament de Lingüística Valenciana de la Universitat de València

- a) LA CONSTRUCCIÓ $N + P_1 + C + P_2 + T$
- b) ELS FORMULARIS
 1. Vademècum del Curial, ps. 189-197
 2. Denunciato in causa criminali, *idem*, foli 80r
 3. Excepto Reyvindicationis, *idem*, folis 187-189

Fent-me ressò dels acords de les Jornades sobre l'establiment del llenguatge administratiu català de febrer d'enguany (*Actes*, 1984, 79-82) «és necessari un aprofitament selectiu més intens del diversos elements de la tradició administrativa del nostre idioma» i volent col·laborar en la reconstrucció del llenguatge administratiu català, presente i comente ací:

- a) La construcció prepositiva $N + P_1 + C + P_2 + T$, típica del llenguatge administratiu català.
- b) Els formularis o vademècums notariais i curialescs, models i guia dels notaris i escrivans forals i el seu aprofitament modern (el camp administratiu més oblidat).

Mentre que l'expressió prepositiva és, al meu parer, perfectament assumible i recuperable pel llenguatge administratiu modern, tan perquè hi ha estat usada des del segle XIV al XVIII com perquè compleix els requisits de precisió, claredat, esquematització i economia; els formularis, en canvi, ens servirán per a conèixer l'estil, les construccions més genuïnes, el lèxic, a fi de traure'n els elements encara òptims actualment, però no per a ser imitats i copiats íntegrament pel llenguatge administratiu notarial i judicial modern.

a) LA CONSTRUCCIÓ N + P₁ + C + P₂ + T¹

1. Una recerca a fons de la diversa documentació administrativa catalana antiga (furs, establiments, acords municipals, protocols notarials, curials...) des del segle XIV al XVIII ens mostra repetidament i abundant aquesta estructura prepositiva.

Típic del llenguatge jurídic-administratiu, existent ja en llatí clàssic, s'introdueix en català a l'inici de la llatinització de la Cancelleria catalana a mitjan segle XIV, degut al fet que els formularis llatins, on abundava, marcaren la pauta en la sintaxi, estructura i vocabulari del naixent català administratiu.

Es pot considerar un llatinisme sintàctic² que arrelà en aquest tipus de llenguatge i no en el literari ni en el popular pel fet que la seua estructura binària i redundat i el seu nou valor semàntic anaven d'acord amb les característiques del llenguatge administratiu. Aquest llenguatge:

— Té tendència a la precisió, a la claredat, a l'esquematzació i a la formalitat, per a la qual cosa acumula elements de significació pròxima, sinonímica, o totalment contrària per a completar, sumar o oposar els conceptes.

— És un llenguatge culte, llatinitzant, convencional, amb l'ús reiterat de les mateixes fórmules, mecanismes, ordre...

Les conjuncions usades poden ser, únicament, les copulatives i les disjuntives, i predominen les primeres.

2. Corpus:

«Personalment constituït en Pere de Luna... *ab e per* son últim testament», a 1443, en Giner Pérez Pérez, F., *Nova documentació sobre Ausiàs March*, «BSCC», 1983, octubre, p. 481.

«en tal manera que lo dit so pervengué a hoyda de tots los vehins, e specialment dels *e als* hòmens», a. 1493, en Pere Tragó, *Spill manifest de totes les coses del vescomdat de Castellbó*, la Seu d'Urgell, 1982, pàgina 127, apèndix I.

1. Per a una major informació, vegeu E. CASANOVA (1984), *Sobre la construcció prepositiva N + P₁ + C + P₂ + T en català antic*, *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, VIII, *Homenatge a Antoni M. Badia i Margarit*, on s'estudia aquesta construcció, el seu valor sintàctic i semàntic i per què no ha triomfat en la llengua literària i popular.

2. Per exemple, en els *Furs* primitius del segle XIII no apareix cap cas d'aquesta estructura, ni en els catalans ni en els llatins. Tampoc no l'he trobada en els *Usatges de Barcelona* (ENC) ni en el *Consolat de Mar* (Fundació Vives Casajoana) ni en els *Costums de Tortosa* (facsimil de 1972).

La primera documentació registrada fins ara és de 1363 a Sueca i la darrera de 1783 a Barcelona.

«suplicada volguéssim hoir a admetre aqueixa vila a algun servici... *de e per los delictes de la Germania*», Donya Germana de Foix als Jurats d'Ontinyent, a 13-VI-1524, en, AMOnt. Llibre dels Consells i Eleccions.

«a effecte de exegir la tacha de la composició per part de aqueixa Universitat *de e per la remissió*», *idem*, a 1524 ARV, Mestre Racional, 11.498, ex. 10.054.

«Capítols fets, concordats... entre los honrats... *de e sobre la companyia feta e contractada*», a. 1419, en M.ª Teresa FERRER, *La redacció de l'instrument notarial a Catalunya. Cèdules, manuals, llibres i cartes*, «EHDAP», IV, p. 128.

«Sobre les coses devall scrites *per y entre lo honorable... de e sobre la renunciatió de la corredoria*», a. 1580, *idem.*, p. 301.

«Pacte... *de e sobre los dits afers*», a. 1377, en A. RUBIO, *Pobreza, enfermedad y asistencia hospitalaria en la Valencia del siglo XIV*, Institutió Alfons el Magnànim, 1984, p. 178 i p. 180.

«*De y sobre las cosas devall scrites són stats fets i fermats i jurats per y entre los honorables*», a. 1558, en *Compañía concertada para la obtención del coral*, «EHDAP», I, p. 215.

«se provehirà y determinarà *de e sobre les coses concernents*», *Cortes del Reinado de Felipe IV de 1626*, edició de De Lario Ramírez, València, 1973, p. 17a.

«Donada e atorgada per lo dit honorable... *en e ab la dita carta*», segle xv, en J. Cortés, *Formularium Diversorum instrumentorum*. Un formulari notarial valencià del segle xv, València, 1982, Memòria de Llicenciatura. Facultat de Geografia i Història, p. 122.

«*fas y orden lo present meu testament y última voluntat mia... en y ab la qual elegesch*», a. 1671, en Chr. Cortés, *El testament de Joan-Baptista Monfar i Sorts*, «EHDAP», IV, p. 314.

«Faç e ordene mon últim i darrer testament... *en e per la forma següent*», a. 5-X-1621, Protocol de Joan Pla d'Agullent.

«Assignam los dits deu dies *en e per la manera*», a. 1363, Lletra del Justícia de Sueca al de València, en MATEU I LLOPIS, F., *Estil literari dels documents i formularis diplomàtics durant els segles forals*, València, 1964, p. 25.

«Pagadores e exhigidores *en e per la forma*», a. 1528, en *Cortes del Reinado de Carlos I*, edició de R. Garcia Càrcel, València, 1972, p. 7a.

«Donen principi *en e per* lo modo següent», a. 1518, P. Tragó, *Spill manifest...*, p. 5.

«Té per conjunt a Joseph... *en e per* execució de», *Cortes del Reinado de Felipe IV de 1626*, edició de De Lario Ramírez, València, 1973, pàgina 94b. També p. 86b.

«Absolem, remetem... qualsevols Braços *de e per* rahó de qualsevol», *idem*, p. 99b.

«Pervinga a hoïda de tots sos vehins, speccialment *dels e als* hòmens del Castell..., *idem* primeries del XVI, p. 42.

«de conéixer la rahó *en e sobre* les dites coses», a. 1369, *Llibre dels Privilegis de la Seca y Casa Real de la Moneda de Valencia (los quals se han vertit en romans en 1630)*, edició de F. Mateu i Llopis, Ajuntament de València, 1957, p. 62.

«S'i ha tractat e tracta *en e sobre* la exactió», *idem*, p. 99.

«Vista y entesa la verbal requesta feta... *en e sobre* una espasa, *idem*, pàgina 101.

«Car nos *en e sobre* les dites coses, les forces e poder real vos manam e conferim», a. 1524, ARV, Mestre Racional, 11.498, ex. 10.154.

«Testimonis rebuts... de manament... *en e sobre* una escriptura», any 1635, Administració de l'Almoina de Francesc Eixea, AMOnt. 1554-1784.

«Que com alsunes cartes precàries sien stades fermades en poder... *en e sobre* alsunes cases...», M.ª Teresa FERRER, *La redacció...*, p. 144, any 1395.

«Fets e fermats *entre e per* los dits honrats», a. 1377, en Rubio, *Pobrezza...*, p. 177.

«en nom de Déu sia notori, *de y per* rahó de la Compània baix escrita *per y entre* Honorat Corriol», a. 1783, en *Cinco documentos del siglo XVIII*, «EHDAP» III, p. 299.

«et dictum Petrum Cirera *de et super* quodam operatorio... in capitulis infrascriptis *per et inter* nos dictas partes», a. 1419, en M.ª Teresa FERRER, *La redacció...*, p. 128.

«Són expressades les cartes *ans y après* fetes», en *Llibre de la Seca...*, pàgina 61.

«Que altres títols y graus gozen *dins e fora* de la Corona», *Corts Valencianes de 1645 de Felipe IV*, edició de L. Guia, València, 1984, p. 208.

«Al Convent... construït *fora y prop* los murs de», *idem*, p. 256.

«constituhit *fora y prop* los murs», *Cortes del Reinado de Felipe IV de 1626*, p. 91b.

«Enaxí que volem e ordenam que *ab o sens* licència o permís engendrat», any 1493, en *Cortes del Reinado de Fernando el Católico*, edició d'E. Belenguier, València, 1972, p. 5e.

«Aquell aytal no puxa pendra ne haver algun guany *de o* per la part que ha», a. 1419, en M.ª Teresa FERRER, *La redacció...*, p. 131.

«Absolem, remetem... totes les penes... *de o per* rahó de qualsevols crímens», *Corts Valencianes de 1645*, p. 415.

«Minven del cens a cert temps a aquells e *en o de* aquelles», a. 1364, en RUBIO, *Pobreza...*, p. 172.

«Car no fo expressat al Senyor rey que *en o sobre* la dita administració fos ja guanyat dret», a. 1377, en *idem*, p. 178.

b) ELS FORMULARIS

1. Els formularis consisteixen en un recull de fórmules-guia que transcriuen documents presos dels textos notariais i judicials anteriors que hom considerava com a model·lics per a la redacció d'escrits, instàncies, resolucions, etcètera, judicials o administratius.

Servien de consulta als escrivans a l'hora de redactar els seus registres. Es componien amb l'exclusiva finalitat de servir de model per a la redacció d'aquells documents en el futur i no tenien cap valor legal.

Es pot comprovar com hi ha una estreta semblança entre les fórmules dels protocols notariais i actes processals amb les fórmules dels formularis; com els notaris i curials es basaven en aquests.

Desde del segle XIV i fins al XVIII abunden en les terres de la Corona d'Aragó escrits en llatí i en català. Abracen tots els camps: testaments, edictes, citacions, processos...

A banda de ser models per a la reconstrucció del llenguatge administratiu, són, també, importants per a la història de la llengua: s'hi pot veure la progressiva castellanització lèxica i sintàctica; l'evolució dels tipus de tractament, la dialectalització morfològica i lèxica...

Sols del País Valencià, i escrits en català i llatí, en conec disset:³

3. EN TRENCHS, *Bibliografía del Notariado en España (Siglo XX)*, «EHDAP», IV, 1974, ps. 193-237, s'informa d'alguns referents a Catalunya.

— *Formularium Diversorum Instrumentorum*, de Sueca,⁴ segle xv, sense autor, 126 folis, sense índex; té 364 fórmules i la major part dels documents estan en llatí.

— *Formulari de la Real Audiència de València*;⁵ segles xvi-xvii (des de 1571 a 1640), de Francesc Daça, 72 folis, 6 d'índex, 282 fórmules. Hi ha 53 documents en castellà, 170 en català i 59 en llatí.

— *Formulari de Xixona*,⁶ segles xv i xvi (de 1477 a 1524), sense autor, 376 folis, 198 fórmules. Escrit en català i llatí.

— *Formulari d'Aiora*,⁷ segle xvii (any 1672), de Pedro Pardo?, 77 folis. Quasi tot en català.

— *Formulari de la Batllia de València*,⁸ segle xvi, de Miquel Adell, 196 folis numerats i 20 sense numerar; té 223 fórmules, la major part en llatí.

— *Formulari de l'Arxiu Municipal de Sogorb*,⁹ segle xvi, sense autor, 79 folis, 43 documents en llatí, català i castellà.

— *Formulari del notari Guillem Manuel*. (ARV, Real, 697), segle xvii (primeries), 166 folis. Hi ha actes en llatí, català i castellà. La numeració passa del foli 148 al 163.

— *Formulari de Melchor Centoll* (B. M. València, Serrano Morales, 5587), segle xvi (de 1535 a 1577), 473 folis, pràcticament tot en llatí.¹⁰

— *Vademècum del Curial d'Ontinyent*¹¹ (AMOntinyent, s. n.) (*Index Scripturarum in causis civilibus in practica secundum consuetudinem urbis Valentiae*), segle xvii, 298 folis més 11 d'índex.

En el foli 6 hi ha una oració en castellà a la Verge de Loreto. Del 284 al 292 hi ha un plet de Gaspar Eiximeno d'Ontinyent estudiant, en castellà.

També recull fórmules l'obra *Práctica y orde judiciari de les causes civils*

4. Josepa M.ª CORTÉS, *Formularium Diversorum Instrumentorum. Un formulari notarial del segle XV*, Memòria de Llicenciatura, València, 1982. Diu que a l'Arxiu municipal de Sueca se'n conserven tres més del segle xvii i que a l'Arxiu d'Alzira, dos més també del segle xvii (p. XXX). Està en vies de publicació.

5. M.ª CÀRCEL ORTÍ, *Un formulari notarial del siglo XVII de la Real Audiencia de Valencia*, «Saitabi», XXIX, 1979, p. 69.

6. M.ª Lluïsa CABANES, *Un formulario notarial conservado en Jijona*, «Anales Instituto Estudios Alicantinos», 39 (1983), ps. 69-88. En la nota 1, aporta una llista de formularis publicats fins aqueix moment. En publica l'índex.

7. M.ª CÀRCEL ORTÍ, *Catálogo de formularios notariales del archivo parroquial de Ayora*, «Anales Universidad de Alicante», 3 (1984), ps. 381-391. També ens dóna notícia de dos més en llatí i castellà.

8. Idem, *Un formulario notarial del siglo XVI en la Bailia de València*, «EHDAP», IX, ps. 49-62, on publica els seus índexs (ps. 53-61).

9. F. GIMENO, *Un formulario notarial del siglo XVI*, «EHDAP», IX, 1981, ps. 263-76.

10. No he pogut consultar el *Formularium diversorum contractum et instrumentorum secundum pratiquam et consuetudinem civitatis et regni Valentiae*, BN, Madrid, 134 folis (Catálogo de la Exposición del derecho histórico del Reino de Valencia, València, 1955).

11. *Vademècum del Curial*, AMOntinyent, a. 1611-1644. A banda de les fórmules s'explica com s'han de fer les causes criminals i com hom pot fer-se advocat.

de *Contenciosa jurisdicció*,¹² descripció del segle XVII del procediment judicial.¹³

2. No és ara el meu propòsit fer un estudi dels trets lingüístico-administratius dels dits formularis.¹⁴ Sols diré que no es poden seguir com a models íntegrament per dues causes:

— El concepte i paper de l'Administració s'ha desenvolupat força i s'ha passat de l'Estat Policia (s. XVII) (passant per l'Estat Fomentació —s. XVIII— i l'Estat Servei públic —s. XIX—) a l'Estat Social (s. XX), amb la perenne presència d'aquella en la vida de l'home.

— El llenguatge administratiu modern ha de ser apte per a la informatització; semblant i paral·lel a l'internacional; d'acord amb el castellà, amb un estil més senzill i menys retòric que el d'aquests formularis.

3. Transcriuré tres documents integrants dels formularis perquè ens adonem que hui no és convenient seguir-los.

1. VADEMÈCUM DEL CURIAL, p. 189-197

«*Deffenciones contra quadam pretensam denunciationem de quadam carceris efractionem.*»

Tal suplicant e altres, ab la denunciatió e accusatió criminal per lo procurador fiscal de sa Majestat en T dia possada contra aquells in règia audiència, és estat, en efecte, impetit y accusat *ex eo*, que's diu e pretén que lo dit T, ensemps ab altres, auria tret e ajudat a traure de les presons ecclesiàstiques de la present ciutat, rompent dites presons, a T, lo qual estava pres en dites presons, perquè aquell no fos lliurat a la real Audiència e condempnat en les penes en què era encorregut per rahó de la mort, per la qual hauria fermat de dret, com ja per lo Reverent canceller fos estat declarat, lo dit *non gaudere privilegio clericali*, sí e segons en dita acusatió *ad quem recitative tantum relatio habetur* pus llargament se conté, la qual parlant *ut decet* no subsisteix en fet ni és fundada ni proceheix de justícia, car per tot lo procés ne per mèrit de aquell, *saltim* en lo que a respecte al dit T e contra aquell no ha constatat ni consta del pretés delictes de pretessa fractió de presó del qual és estat denuntiat, e per dita rahó no podia aquell ésser per lo dit procurador fiscal denunciat com segons espesses dispositions de furs del present regne lo fisch

12. Edició de T. Canet APARICI, Departament d'Història Moderna, Universitat de València, 1984. Són 193 ps.

13. Amb la mateixa finalitat de restablir el llenguatge administratiu, es pot veure, també, qualsevol protocol notarial.

14. Ho pensava realitzar fins que M.ª Roser Sastre em comunicà que estava interessada pel tema per a la seua Memòria de Llicenciatura.

no pot denunciar sinó per aquell que per la informació constarà y no per altres, lo que és molt vulgar, y per ço més està maravel·lat lo dit T que no constant del dit pretés delictes per tota la informació contra aquell, sia estat accusat del dit delictes per lo procurador fiscal, e que no haja constatat ni conste per la informació ni per tot procés de dit pretés delictes mostra's per sola lectura de dit procés, màxime puix és cert que la pretessa depositió de T testimoni en la informació rebuda no fa prova alguna e que de aquella no resulta ne pot resultar indici ni suspició *ex pluribus*:

Primo, perquè lo dit testimoni com se prova ab dit procés tan solament és de edad de 8 anys y va en 9, e per dita rahó, conforme justícia e als furs del present regne, essent com és menor de 14 anys no podia estar examinat ni rebut per testimoni, majorment essent com és infant *vel saltim proximus infantie*.

Item perquè lo dit testimoni és persona vilíssima e infame per ésser com és negre e moço de T, home plebejo; *et ideo non probat*. *Tertio*, perquè aquell no ha testificat ab injunctió del dit supplicant com no sia estat reproduhit; *et ideo illius pretensa depositio nullam roboris firmitatem habet*.

Item etiam perquè lo dit testimoni és únich e singular, ultra que en sa depositió no testifica de *pretensio delicto efractionis carceris neque etiam de aliquo actu proximo ipsi delicto*, de manera que *ex predictis* se mostra que la pretessa depositió del dit T, no sols no fa prova però ni indici ni suspició, que de aquella no-s pot tenir consideració alguna si no serà estada rebuda ne continuada en procés. E no prova ni justifica en res ni per res dita accusatió, lo que per lo procurador fiscal en lo 63 capítol de dita denunciació se ha volgut dir y articular, ço és, que essent estat fet escorcoll per un alguazil real en la casa del dit supplicant foren atrobades les coses següents, ço és, una màixquera de ferre, una alabarda ab un broquer gran e un tros de mecha de archabús e una destal de dos talls, com per haver-se atrobat les dites coses en la casa del dit supplicant no per ço se puixa inferir ni presumir que lo dit T haja cabut en la pretesa efracció de dites presons o que les dites coses o alguna de aquelles haja servit per a rompre dites presons, com [són] tres coses que ordinàriament *et communiter* se troben en cascuna casa. Senyaladament que per lectura de dita accusatió e de dit procés se mostra que la dita efracció de dita presó no fonch feta ab les dessus dites coses que-s diu foren atrobades en la casa del dit supplicant, com resulta de dit procés que lo forat o los forats que-s diu foren fets en la teulada de dites presons ecclesiàstiques, com per lo dit procurador fiscal és estat articulat, los feren T i T ab un bastó llarch y los altres forats de les altres cubertes los feren tals ab una barrina e un puñal, *et quod in necessariam consequentiam* ne resulten dos coses, és a saber, que lo dit supplicant no rompé ni-s trobà en rompre dites presons.

Item que aquelles no foren rompudes ab les coses que diu foren atrobades en la casa del dit supplicant e així se mostra clarament, que *etsi ibi* les dites coses fossen e sien estades atrobades en casa del dit supplicant no per ço se pot presumir ni conjecturar alguna sinistra suspició contra aquell. E molt menys fortifica ne colorarà dita accusatió lo que *ulterius* per lo dit procurador fiscal

se ha volgut considerar, ço és, que dit suplicant seria cunyat del dit T y T y marit de tala germana del dit T perquè *etsi ibi* lo dit T fos e sia estat cunyat dels dits, emperò lo dit suplicant té fermada pau y treua amb los dits cunyats e per causa del dit T lo dit suplicant se barallà ab sa sogra, mare del dit T, y llançà aquella de sa casa, e encara lo dit suplicant pledejà e portà plet contra los dits TT, e per ço jatsia aquell fos y sia cunyat per les causes y rahons desús dites no-s tractava ab los dits TT ni tenia tractes ni admistat ab aquells, ans aquells se volien mal, de tal manera que per ésser lo dit suplicant cunyat del dit T, no per ço se ha de presumir ni se ha de conjecturar que lo dit T haja cabut ni afavorit en la pretessa efractió de dites presons eclesiàstiques y extracció de aquelles. E finalment no resulta conjectura alguna contra lo dit T suplicant del que, *ultimo*, per lo dit procurador fiscal se ha volgut dir e allegar que lo dit suplicant sollicitava y entenía en la causa de contentió per part del dit T e que en la vesprada del dia que fonch declarat lo dit T *non gaudere privilegio clericali* e poch après, lo dit T estigué assetjat ab los germans del dit T en lo banch del palau, perquè ultra que les dites coses no són estades sufficientment provades, *etiam* aquelles són tan remotes del pretés delict de dita efractió que ab tota veritat *et cum bona pace fisci regii procuratoris dicatur expredictis nulla potest capi conjectura* contra lo dit T. Senyaladament que ab plena e legítima prova se demostrarà e provarà que lo dit T suplicant en la nit e temps que-s diu fonch feta dita pretessa efractió de presó estava, estigué e fonch vist estar e dormir en casa sens exir de aquella, de tal manera que lo dit T no-s trobà ni-s pogué trobar en fer dicta pretessa efractió de al qual és estat inculpat per als quals effectes e per a que sia feta més clara e manifesta la disculpa del dit T, aquell *eo* T notari procurador de aquell, acceptant primerament tot ço e quant per la part altra és estat dit, articulat e provat en favor del dit suplicant e no en pus com més aptament pot, diu e possa lo que-s segueix:

E primerament diu e possa lo que si negat serà provar entén *non se astringens etiam*, que T negre, fill de D, lo negre, lo qual estos dies passats estava en casa a servici de A y és estat rebut per testimoni en la informació tan solament és de edat de huit anys poch més o menys y és chich simple e ignorant e fàcil ha induhir e donar-li a creure qualsevol cosa, e per tal és tengut e reputat. E així és ver.

Item diu *ut supra* que lo dit T negre, après del propassat mes de agost ans y après de haver testificat en la present causa una e moltes vegades dix e ha dit y és estat hoyt dir e afirmar davant persones dignes de fe que lo que ell haurà dit e testificat en la present causa era estat per inducció de certa persona e no perquè fos així la veritat. E així és ver.

Item diu *ut supra* que lo dit T suplicant ja enans del mes de agost propassat fermà y té fermada pau y treua ab lo dit T e ab los germans de aquell per rahó de certa qüestió e differència que tingué ab aquells. E així és ver.

Item diu *ut supra* que encara lo dit suplicant per rahó e cautella del dit A se barrallà en sa sogra y llançà aquella de sa casa, de què los dits sos cunyats restaren molt enujats y barallats ab lo dit suplicant. E així és ver.

Item diu ut supra que encara lo dit supplicant ans del propassat mes de agost e de present pledejaba e pleydeja ab los dits sos cunyats e per la cort del portantveus de general governador en la present ciutat e Regne de València portava e porta plets ab aquells. E així és ver.

Item diu ut supra que persones dignes de fe les quals tenen notícia del que dit és dessús testificaran e diran que per rahó e causa de la pau e treua que lo dit supplicant tenia e té fermada ab los dits sos cunyats e per los plets que contra aquells porta e per les rinyes e differències que ha tengut ab los dits sos cunyats, ja ans del propassat mes de agost, no-s tractava ab los dits sos cunyats ni tenia ni mostrava tenir bona voluntat ad aquells. E així és ver.

Item diu ut supra que dites persones diran e testificaran, perquè és així la veritat, que creuen y tenien per molt cert e indubitat que lo dit supplicant no ha cabut en rompre dites presons e traure de aquelles al dit T perquè no se ha de creure ne presumir que aquell fera ni fes una cosa de tan gran perill i que-s possàs en necessitat per persona a la qual no tenia bona voluntat. E així és ver.

Item diu ut supra que en les demés casses de la present ciutat se tenen e acostumen tenir així per al ús e defenció de les persones de dites casses com per al servici de aquelles, broquers, alabardes, destrals y semblants coses e que per dita rahó per trobar-se dites coses en alguna cassa no per ço se pot presumir ni conjecturar alguna sinistra suspició contra lo amo o alguna altra persona de dita casa. E així és ver.

Item diu ut supra que segons thenor e lectura de la dita denunciació e accusació criminal e senyaladament del T capítol de aquella, lo dit pretés delictes de dita pretessa effracció de les presons ecclesiàstiques de la present ciutat y extractió de aquelles del dit T, del qual lo dit supplicant e altres són estats acusats, fonch fet en la nit del dia del dilluns que contaven tants de T mes e any a mitja nit y en la matinada del dia de dímat següent. E així és ver.

Item diu ut supra que lo dit supplicant a prima nit del dit dia de dilluns que contaven T, aquell estava e fonch vist estar molt quiet e reposat sens alteració ni perturbació de ànimo. E així és ver.

Item diu ut supra que lo dit T supplicant en lo propassat mes de agost del present any, ans y après, tenia y té sa cassa y habitació en lo carrer appellat de Cavallers en la present ciutat davant casa de T e així és lloch distant e apartat del palau e presons Ecclesiàstiques de la present ciutat. E així és ver.

Item diu ut supra que lo dit T supplicant en lo dia de dilluns que con-veritat, que lo dit T supplicant no-s trobà ni-s pogué trobar ni fonch possible que-s pogués trobar en rompre les dites presons e traure lo dit T de aquelles com per lo dit procurador fiscal se ha volgut pretendre, per ço que tota la nit del dia de dilluns que contaven 18 dies del propassat mes de agost e any des de entre huyt e nou hores de dita primera nit fins entre les 7 y 8 hores de la matinada del dia de dimats après següents, que contaven 19 dies del dit mes de agost; e així, al temps e quant se pretén fonch feta dicta effracció de presons, lo dit T supplicant estava, estigué e fonch vist estar contínuament en

sa casa e dins sa casa per tot lo dit temps sens exir de aquella. E així és ver.

Item diu ut supra que les dites persones diran y testificaran, perquè és així veritat, que lo dit T supplicant no-s pogués trobar en rompre les dites presons e traure lo dit T de aquelles com per lo dit procurador fiscal se ha volgut pretendre, per ço que tota la nit del dia de dilluns que contaven 18 dies del propassat mes de agost e any des de entre huyt e nou hores de dita primera nit fins entre les 7 y 8 hores de la matinada del dia de dimats après següents, que contaven 19 dies del dit mes de agost; e així, al temps e quant se pretén fonch feta dicta efracció de presons, lo dit T supplicant estava, estigué e fonch vist estar continuament en sa casa e dins sa casa per tot lo dit temps sens exir de aquella. E així és ver.

Item diu ut supra que lo dit supplicant en lo dit dia de dimats, que contaven 19 dies del propassat mes de agost e any, en la matinada, estigué e fonch vist estar quiet e repossat e sens mostrar alteració ni perturbació. E així és ver.

Item diu ut supra que persones dignes de fe e les quals veren quant lo dit T supplicant, en la matinada del dit dia de dimats que contaven T, estava y estigué quiet e repossat e sens alteració ni perturbació de *ànimo* diran y testificaran, perquè és així la veritat y creuhen y tenen per molt cert e indubitat, que lo dit T en la nit precedent no havia vellat ni menys se haurà trobat en alguna mala feta e mal empeniment. E així és ver.

Item diu ut supra que pública veu e fama fonch estada y és, en la present ciutat de València, que lo dit T supplicant no-s trobà ni-s pogué trobar en rompre dites presons ecclesiàstiques e traure de aquella a T com tota la dita nit del dia que fonch feta dita pretessa efracció de presons, *etsi tempore pretensi delicti*, lo dit supplicant estigué dins sa casa e així en lloch distant o apartat del lloch del pretés delicte; e tal fonch estada y és la publica veu y fama en la present ciutat. E així és ver.

Item diu ut supra que lo dit T supplicant és home honrrat abenat e lo qual viu e procura viure pacífich e repossat e ab quietud e descans e per tal és tengut e reputat. E així és ver, públich e notori.

Item diu ut supra que persones dignes de fe, e les quals tenen notícia e sabiduria de les bones qualitats e condicions del dit supplicant e quant aquell procura viure pacífich ab quietud e reposat en sa casa, diran e testificaran, perquè és així la veritat, que creuhen e tenen per molt cert e indubitat que lo dit T no farà una cosa tan perillosa ni-s possarà en tant perill com fóra rompre les dites presons e traure de aquelles al dit T, conturbant e impedingint la Jurisdicció real, senyaladament, no tenint stret parentesch ab aquell ni streta amistat. E així és ver.

Sobre los quals capítols, testimonis, *ettiam*.

2. DENUNCIATIO IN CAUSA CRIMINALI (*idem*, foli 80r)

Ab clamosa insinuació, veu e fama pública precedents, devant la presència de V. M. T, constituïda personalment T, viuda, muller que fonch de T, la qual ab tota aquella millor via, forma y manera que a son intent aplicar se puxa y deja, denunciant y criminalment accusant vers e contra T i T, delats y denunciats, e contra qualsevols altres còmplices, factors, conciliadors e anunciadors, los noms dels quals protesta puxa aver ací expressats e ajustar a la present denunciació tota hora y quant a llur notícia de aquella pervendran dels crims y delictes davall especificadors, ella dita proposant fa, diu e possa la denunciació, clam e acusació criminal per los capítols immediate següents declaradora:

E primerament fa, diu e possa e si negat serà provar entén *non se astringens etiam*, que matrimoni fonch fet e fermat e n fas de Santa Mare Església solemnitat per y entre lo dit Bertomeu de la Torre [e jo], haguts, tenguts y reputats per tots los conexas de aquells. E així és ver.

.....
Item diu *ut supra* que portant a effecte los dits delats e denunciats la mala voluntat que tenien contra lo dit Bertomeu de la Torre, determinaren de matar e gravement damnificar ad aquell, concertant entre si e ab altres ajustades persones de com y quina manera porrien aquell greument damnificar. E així és ver.

...
De hon com tals crims y delictes no dejen restar sens condigne castich per a que als dits delats sia punició y als altres exemples, per ço demana e requir ella dita proposant que los dits delats sien presos, si haver se poran, y sien posats en les presons de la vila de Cullella e en aquella ben custodits y guardats...

3. EXCEPTIO REYVINDICATIONIS, *idem*, folis 187-189

Satisfent, exceperint y contradient aquesta part de mestre Sebastià Valladolit, sastre, a la pretessa demanda de reyvindició contra aquell, possada per part de Visenta Segarra e Ysabel Segarra, germanes, filles y hereues de mestre Berthomeu Segarra, *quondam* sastre, abs scriptura de 25 del mes de febrer proposat, a fi y ha effecte de provar e verificar que la dita pretessa demanda no subsisteix ni proceheix de justícia, e *alius* a tots los effectes que ad aquesta part més utils e necessaris e a la intenció de aquella més aplicables li sien, en tota aquella millor via, forma e manera que de justícia li és lícit e permés, lo dit mestre Sebastià Valladolit diu e possa lo que's segueix:

E primerament diu e possa que accepta e vol haver per acceptat tot ço e quant *ex adverso* és estat deduhit, pretés e allegat, probat e verificat en la dita pretessa demanda de reyvindició, et *alius* en tot lo present procés e causa, en tant quant faça e sia vist fer directe vel indirecte en favor del dit pro-

possant, e n lo *alius* que contra aquell farà o en manera alguna fet puixa, diu que, expressament, hi dissent y contradiu com la veritat sia en contrari. E així és ver.

Item diu *ut supra* que cessa ésser ver e per ço *ettiam* que lo dit propossant tinga obligació alguna de restituhir segons se pretén *ex adverso* la casa de *qua est* qüestió, ni que injustament detinga ni posseheixca aquella segons que-s vol dir e pretendre per la part contrària, per ço que lo dit propossant és verdader e indubitat senyor de la dita casa e llegítim possehidor de aquella, de tal manera que les dites tals no-ls competeix dret algú. E així és ver. E *alius* més clarament se mostra per lo que-s segueix: car diu *ut supra* que après mort del dit T, pare de les dites TT, part contrària, la dita casa se vené. *Ettiam* de hon resulta que la dita pretessa demanda de reyvindicació, *ex adverso* possada, no proceheix ni ha lloch de justícia e així aquella in *omnem eventum* ha y deu ésser repellida, impossant a la dita part altra callament perdurable *super hi is quem pretendit condempnamt ad* aquella in *expensis presentis cause ratione temere vexactionis*, e així u requir aquesta part de T sia fet e provehit, *omni meliori modo quo potest*, per ser així, *ettiam*, compliment de la qual, *ettiam* implorant, *ettiam*.

E fa fe dels dits actes dessús especificats si *et in quantum*.